

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2026-yil 3-son

VOLUME 10 / ISSUE 3 / 2026

DOI: [HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.103](https://dx.doi.org/10.51788/TSUL.ROLS.103)

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: [HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS](https://dx.doi.org/10.51788/TSUL.ROLS)

Crossref
Content
Registration

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 0931-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

E. Mustafayev, Y. Yarmolik, M. Sharifova, Sh. Beknazarova, X. Yuldasheva, E. Sharipov, K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov, F. Usmonova

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 2026-yil 21-sentabrda

bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog‘i: 26,2

Adadi: 100. Buyurtma: № 97.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

TAHRIR HAY’ATI

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

MAS‘UL MUHARRIR

O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririy-nashriyot markazi direktori

TAHRIR HAY’ATI A‘ZOLARI

Y. Kanyazov – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori, yuridik fanlar nomzodi

J. Tashkulov – O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Davlat va huquq instituti bo‘lim boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

U. To‘xtasheva – Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktori o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

M. Yasan – Balikesir universiteti Huquq fakulteti professori (Turkiya)

S. Ma‘mun – Islam Negeri universiteti o‘qituvchisi (Indoneziya)

Sh. Asadov – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Yuridik ta‘lim va sud-ekspertiza boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma‘muriy va moliya huquqi sho‘basi professori, yuridik fanlar doktori

M. Aminjonova – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar doktori

M. Raximov – Toshkent davlat yuridik universiteti Tadqiqot markazi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

I. Djurayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Sud hokimiyati, advokatura va huquqni muhofaza qiluvchi organlar sho‘basi professori, yuridik fanlar doktori

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ekologiya huquqi sho‘basi professori, yuridik fanlar doktori

F. Maxmudov – Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, dotsent

M. Kadirova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi sho‘basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

I. Yakubova – Toshkent davlat yuridik universiteti Intellektual mulk huquqi sho‘basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va inson huquqlari sho‘basi professori, yuridik fanlar doktori

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti sho‘basi professori, pedagogika fanlari nomzodi

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Академии наук Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:

О. Чориев

Редакторы:

Э. Мустафаев, Е. Ярмолик, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова, Х. Юлдашева, Э. Шарилов,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов, Ф. Усмонова

Корректор:

М. Турсунов

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Издательская лицензия

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
21.09.2026.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 26,2 Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 97.

Лицензия типографии

от 29.11.2023 № 174626.

Отпечатано в типографии

Ташкентского государственного
юридического университета.

100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – ректор Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

З. Эсанова – проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – директор Редакционно-издательского центра Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

Е. Канъязов – директор Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции Республики Узбекистан, кандидат юридических наук

Ж. Ташкулов – заведующий отделом Института государства и права Академии наук Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

У. Тухташева – заместитель директора Агентства по противодействию коррупции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

М. Ясан – профессор юридического факультета Университета Балыкесир (Турция)

С. Маъмун – преподаватель Исламского государственного университета (Индонезия)

Ш. Асадов – начальник управления юридического образования и судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

Ж. Нематов – профессор сектора административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

М. Аминжонов – доцент кафедры организации контроля за исполнением законодательства Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор юридических наук

М. Рахимов – начальник Исследовательского центра Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

И. Джураев – профессор сектора судебной власти, адвокатуры и правоохранительных органов Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

О. Нарзуллаев – профессор сектора экологического права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Ф. Махмудов – заместитель директора Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, доцент

М. Кадирова – и.о. профессора сектора уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

И. Якубова – и.о. профессора сектора права интеллектуальной собственности Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

А. Мухамеджанов – профессор сектора международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Н. Ниязова – профессор сектора узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета, кандидат педагогических наук

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Supreme Attestation Commission under the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

E. Mustafaev, E. Yarmolik, M. Sharifova, Sh. Beknazarova, Kh. Yuldasheva, E. Sharipov, K. Abduvalieva, Y. Makhmudov, F. Usmonova

Proofreader:

M. Tursunov

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Publishing department address:

100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 21.09.2026.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 26,2.

Units: 100. Order: № 97.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD
EDITOR-IN-CHIEF

B. Khodjaev – Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

Z. Esanova – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

O. Choriev – Director of the Publishing and Editorial Center of Tashkent State University of Law

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Y. Kanyazov – Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences

J. Tashkulov – Head of the Department of the Institute of State and Law of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

U. Tukhtasheva – Deputy Director of the Anti-Corruption Agency, Doctor of Law, Professor

M. Yasan – Professor of the Faculty of Law, Balikesir University (Turkey)

S. Ma'mun – Lecturer at Universitas Islam Negeri (Indonesia)

Sh. Asadov – Head of the Department of Legal Education and Forensic Examination of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

J. Nematov – Professor of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

M. Aminjonova – Associate Professor of the Department of Organization of Control over the Execution of Legislation of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

M. Rakhimov – Head of the Research Center of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

I. Djuraev – Professor of the Department of Judiciary, Advocacy and Law Enforcement Agencies of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

O. Narzullaev – Professor of the Department of Environmental Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

F. Makhmudov – Deputy Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice, Doctor of Law, Associate Professor

M. Kadirova – Acting Professor of the Department of Criminal Procedure Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

I. Yakubova – Acting Professor of the Department of Intellectual Property Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

A. Mukhamedjanov – Professor of the Department of International Law and Human Rights of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

N. Niyazova – Professor of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

11 **MUXIDDINOVA FIRYUZA ABDURASHIDOVNA**

Inson qadr-qimmatini konsepsiyasining davlat va huquq to'g'risidagi ta'limotlardagi asosiy masalalari

22 **KURBANOV JAHONGIR ABDIMUTALLI O'G'LI**

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti hujjatlarining huquqiy tabiati: milliy qonunchilik va xorijiy davlatlar tajribasining qiyosiy-huquqiy tahlili

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

36 **TULTEYEV ILYAS TAVASOVICH**

Konstitutsiyaning to'g'ridan to'g'ri amal qilishini ta'minlashning ayrim nazariy va amaliy jihatlari

50 **YULDOSHEV AZIZJON ERGASHEVICH**

O'zbekistonda mahalliy boshqaruv va o'zini o'zi boshqarish: qonunchilik modeli evolyutsiyasi va konseptual aniqlik muammosi

62 **ILXOMBEKOV JASURBEK ILXOMBEK O'G'LI**

Internetda so'z erkinligi: konstitutsiyaviy kafolatlar va uni amalga oshirishning huquqiy chegaralari

73 **JAHONOV SHOHROH SHUHRAT O'G'LI**

Raqamlashtirish sharoitida axborot xavfsizligining konstitutsiyaviy-huquqiy mohiyati

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

84 **OTAXONOV FOZILJON XAYDAROVICH**

Xalqaro tijorat arbitrajining raqamli transformatsiyasi: huquqiy asoslar, institutsional muammolar va rivojlanish istiqbollari

100 **SHARAXMETOVA UMIDA SHAAKBAROVNA**

Oilaviy-huquqiy javobgarlik asoslarini belgilash muammolari

115 **UMAROVA DURDONA XASAN QIZI, NARZIEV OTABEK SA'DIYEVICH**

Raqamli iqtisodiyot va kripto-investitsiyalar doirasida investitsiya arbitrajining kelajagi

125 **BAXROMOVA NILUFAR XOSHIYOVNA**

Raqamli marketingda iste'molchilar huquqlarini buzganlik uchun fuqarolik-huquqiy javobgarlikni takomillashtirish masalalari

137 **ERGASHEVA SHOHISTA O'KTAM QIZI**

"Lex digitalis" raqamli aktivlarni tartibga solishning kollizion tamoyili sifatida

152 **SAMANDAROVA FERUZA BAXROMJON QIZI**

Davlat xaridida shartnoma erkinligi prinsipi: mazmuni va cheklavlari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

160 **XIKMATOV AZIZ BOBONAROVICH**

Jinoyat protsessida jismoniy nuqsonli shaxslarni so'roq qilish taktikasini takomillashtirish
asoslari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

174 **CHARIYEV TO'YLI SAPARVELIYEVICH**

Turkmanistonning doimiy betaraflik maqomining keng miqyosda e'tirof etilishi va
shakllanishining huquqiy asoslari

183 **JUMAQULOV XUSNIDDIN SHOKIR O'G'LI**

Xalqaro temiryo'l huquqining zamonaviy rivojlanish tendensiyalari: COTIF va SMGS tizimlarining
qiyosiy-huquqiy tahlili

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

190 **XOMIDOV SHUXRAT GAFURJONOVICH**

BMT Korruptsiyaga qarshi konvensiyasining 14- va 52-moddalari: O'zbekiston uchun ustuvor
yo'nalishlar

12.00.13 – INSON HUQUQLARI

208 **NOSIROVA MARJONA NEGMAT QIZI**

Inson huquqlarini himoya qiluvchi nodavlat notijorat tashkilotlarning maqsadi, vazifalari
hamda faoliyat yo'nalishlari (tashkilotlar misolida)

12.00.18 – RAQAMLI HUQUQ

217 **YUNUSOVA MINOVVARXON SABIROVNA**

Zamonaviy davlat boshqaruvida yangi islohotlar va fuqarolar bilan raqamli muloqot modellari

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 МУХИДДИНОВА ФИРЮЗА АБДУРАШИДОВНА

Основные вопросы концепции человеческого достоинства в учениях о государстве и праве

22 КУРБАНОВ ЖАХОНГИР АБДИМУТАЛЛИ УГЛИ

Правовая природа актов Президента Республики Узбекистан: сравнительно-правовой анализ национального законодательства и опыта зарубежных государств

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО. ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

36 ТУЛЬТЕЕВ ИЛЬЯС ТАВАСОВИЧ

Некоторые теоретические и практические аспекты обеспечения прямого действия Конституции

50 ЮЛДОШЕВ АЗИЗЖОН ЭРГАШЕВИЧ

Местное управление и самоуправление в Узбекистане: эволюция законодательной модели и проблема понятийной определённости

62 ИЛХОМБЕКОВ ЖАСУРБЕК ИЛХОМБЕК УГЛИ

Свобода слова в Интернете: конституционные гарантии и правовые пределы её реализации

73 ЖАХОНОВ ШОХРУХ ШУХРАТ УГЛИ

Конституционно-правовая сущность информационной безопасности в условиях цифровизации

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

84 ОТАХОНОВ ФОЗИЛЖОН ХАЙДАРОВИЧ

Цифровая трансформация международного коммерческого арбитража: правовые основы, институциональные проблемы и перспективы развития

100 ШАРАХМЕТОВА УМИДА ШААКБАРОВНА

Проблемы определения оснований ответственности членов семьи

115 УМАРОВА ДУРДОНА ХАСАН КИЗИ, НАРЗИЕВ ОТАБЕК САЪДИЕВИЧ

Будущее инвестиционного арбитража в условиях цифровой экономики и инвестиций в криптоактивы

125 БАХРОМОВА НИЛУФАР ХОШИМОВНА

Вопросы совершенствования гражданско-правовой ответственности за нарушение прав потребителей в цифровом маркетинге

137 ЭРГАШЕВА ШОХИСТА УКТАМ КИЗИ

Lex digitalis как коллизионный принцип регулирования цифровых активов

152 САМАНДАРОВА ФЕРУЗА БАХРОМЖОН КИЗИ

Принцип свободы договора в сфере государственных закупок: содержание и ограничения

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

160 **ХИКМАТОВ АЗИЗ БОБОНАРОВИЧ**

Основы совершенствования тактики допроса лиц с физическими недостатками
в уголовном процессе

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

174 **ЧАРЫЕВ ТОЙЛЫ САПАРВЕЛИЕВИЧ**

Масштабное признание статуса постоянного нейтралитета Туркменистана и правовые
основы его происхождения

183 **ЖУМАКУЛОВ ХУСНИДДИН ШОКИР УГЛИ**

Современные тенденции развития международного железнодорожного права:
сравнительно-правовой анализ систем COTIF и СМГС

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

190 **ХОМИДОВ ШУХРАТ ГАФУРЖОНОВИЧ**

Имплементация статей 14 и 52 Конвенции ООН: приоритеты для Узбекистана

12.00.13 – ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

208 **НОСИРОВА МАРЖОНА НЕГМАТ КИЗИ**

Цели, задачи и направления деятельности негосударственных некоммерческих
организаций, защищающих права человека (на примере отдельных организаций)

12.00.18 – ЦИФРОВЫЕ ПРАВА

217 **ЮНУСОВА МИНОВВАРХОН САБИРОВНА**

Современные реформы государственного управления и модели цифрового
взаимодействия с гражданами

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 11 **MUKHIDDINOVA FIRYUZA ABDURASHIDOVNA**
Key issues of the concept of human dignity in the doctrines of state and law
- 22 **KURBANOV JAHONGIR ABDIMUTALLI UGLI**
The legal nature of acts of the President of the Republic of Uzbekistan: a comparative legal analysis of national legislation and foreign experience

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCIAL AND CUSTOMS LAW

- 36 **TULTEEV ILYAS TAVASOVICH**
Some theoretical and practical aspects of ensuring the direct effect of the Constitution
- 50 **YULDASHEV AZIZJON ERGASHEVICH**
Local governance and self-government in Uzbekistan: evolution of the legislative model and the problem of conceptual certainty
- 62 **ILKHOMBEKOV JASURBEK ILKHOMBEKOVICH**
Freedom of expression on the internet: constitutional guarantees and legal limits for its implementation
- 73 **JAHOVNOV SHOHROH SHUHRAT UGLI**
Constitutional and legal essence of information security in the context of digitalization

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 84 **OTAKHONOV FOZILJON KHAYDAROVICH**
Digital transformation of international commercial arbitration: legal framework, institutional challenges, and development prospects
- 100 **SHARAKHMETOVA UMIDA SHAAKBAROVNA**
Problems of determining the grounds of family legal liability
- 115 **UMAROVA DURDONA KHASAN KIZI, NARZIEV OTABEK SADIEVICH**
The future of investment arbitration in the digital economy and crypto-investments
- 125 **BAKHROMOVA NILUFAR KHOSHIMOVNA**
Issues of improving civil liability for violation of consumer rights in digital marketing
- 137 **ERGASHEVA SHOKHISTA UKTAM KIZI**
Lex digitalis as a collision principle for regulating digital assets
- 152 **SAMANDAROVA FERUZA BAKHROMJON KIZI**
The principle of freedom of contract in public procurement: content and limitations

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

- 160 **KHIKMATOV AZIZ BOBONAROVICH**
Fundamentals of improving the tactics of interviewing persons with physical disabilities in criminal proceedings

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

174 **CHARIEV TOYLI SAPARVELIEVICH**

Broad recognition of Turkmenistan's permanent neutrality status and the legal foundations of its establishment

183 **JUMAKULOV KHUSNIDDIN SHOKIR UGLI**

Modern development trends in international railway law: a comparative legal analysis of the COTIF and SMGS systems

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

190 **KHOMIDOV SHUKHRAT GAFURJONOVICH**

Implementation of articles 14 and 52 of the UN Convention: priorities for Uzbekistan

12.00.13 – HUMAN RIGHTS

208 **NOSIROVA MARJONA NEGMAT KIZI**

Goals, objectives, and areas of activity of non-governmental non-profit organizations in the protection of human rights (based on organizational examples)

12.00.18 – DIGITAL LAW

217 **YUNUSOVA MINOVVARKHON SABIROVNA**

New reforms in modern public administration and digital interaction models with citizens

Kelib tushgan / Получено / Received: 29.07.2026
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 04.09.2026
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 21.09.2026

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.rols.103011>

UDC: 341.9:004.738.5(045)(575.1)

“LEX DIGITALIS” RAQAMLI AKTIVLARNI TARTIBGA SOLISHNING KOLLIZION TAMOYILI SIFATIDA

Ergasheva Shohista O'ktam qizi,

Toshkent davlat yuridik universiteti

tayanch doktoranti

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3681-7248>

e-mail: shohistaabdurahmonova09@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli aktivlarning transchegaraviy muomalasi sharoitida yuzaga kelayotgan kollizion-huquqiy muammolar tahlil qilingan. Blokcheyn texnologiyasining markazlashmagan tabiati, raqamli aktivlarning an'anaviy hududiy bog'liqlikka ega emasligi hamda ularning virtual muhitda muomalada bo'lishi klassik mulk joylashgan joy qonuni – *lex rei sitae* tamoyilining samaradorligini cheklab qo'ymoqda. Muallif xalqaro xususiy huquqning mavjud bog'lovchi omillari – ashyo/mulk joylashgan joy qonuni (*lex situs*), yashash joyi qonuni (*lex domicilii*), bitim/shartnoma qonuni (*lex contractus*) va taraflar muxtoriyati (*party autonomy*) yondashuvlarining raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanish imkoniyatlarini qiyosiy-huquqiy tahlil qilgan. Maqolada “*lex digitalis*” konsepsiyasi raqamli aktivlarni tartibga solishda yangi kollizion tamoyil sifatida nazariy jihatdan asoslangan. Ushbu konsepsiya blokcheyn protokoli qoidalari, “*smart contract*” arxitekturasini, tarmoq boshqaruvi va raqamli platformalar shakllantirayotgan transmilliy normativ muhitni hisobga oluvchi funksional bog'lovchi omil sifatida talqin etilgan. Shuningdek, Xususiy huquqni unifikatsiya qilish xalqaro instituti (UNIDROIT)ning Raqamli aktivlar va xususiy huquq bo'yicha tamoyillarida, Yevropa Ittifoqi, Buyuk Britaniya va Singapur tajribasi asosida raqamli aktivlar uchun qo'llanadigan huquqni aniqlashning zamonaviy modellari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida klassik territorial kollizion yondashuvlar markazlashmagan raqamli iqtisodiyot sharoitida yetarli emasligi asoslantirilgan hamda raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlashda raqamli qonun (*lex digitalis*) asosidagi ko'p omilli funksional modelni qo'llash taklif etilgan. Xulosada muallif O'zbekiston xalqaro xususiy huquq qonunchiligini takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy tavsiyalarini ishlab chiqqan.

Kalit so'zlar: raqamli aktivlar, blokcheyn, xalqaro xususiy huquq, kollizion huquq, *lex digitalis*, *lex rei sitae*, *smart contracts*, UNIDROIT tamoyillari, qo'llanadigan huquq, desentralizatsiya

LEX DIGITALIS КАК КОЛЛИЗИОННЫЙ ПРИНЦИП РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ АКТИВОВ

Эргашева Шохиста Уктам кизи,

базовый докторант

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье анализируются коллизионно-правовые проблемы, возникающие в условиях трансграничного оборота цифровых активов. Децентрализованный характер технологии блокчейн, отсутствие у цифровых активов традиционной территориальной

привязки, а также их обращение в виртуальной среде ограничивают эффективность классического принципа закона места нахождения имущества – *lex rei sitae*. Автором проведён сравнительно-правовой анализ возможностей применения к цифровым активам существующих коллизионных привязок международного частного права: закона места нахождения вещи (имущества) (*lex situs*), закона места жительства (*lex domicilii*), закона сделки (договора) (*lex contractus*) и автономии воли сторон (*party autonomy*). В статье теоретически обоснована концепция *lex digitalis* как нового коллизионного принципа регулирования цифровых активов. Данная концепция рассматривается в качестве функциональной коллизионной привязки, учитывающей правила блокчейн-протокола, архитектуру смарт-контракта, управление сетью и транснациональную нормативную среду, формируемую цифровыми платформами. Кроме того, на основе Принципов Международного института унификации частного права (УНИДРУА) о цифровых активах и частном праве, а также опыта Европейского союза, Великобритании и Сингапура проанализированы современные модели определения права, применимого к цифровым активам. По результатам исследования обосновано, что классические территориальные коллизионные подходы недостаточны в условиях децентрализованной цифровой экономики, и предложено использовать многофакторную функциональную модель, основанную на *lex digitalis*, для определения права, применимого к цифровым активам. В заключении автором разработаны научно-практические рекомендации по совершенствованию законодательства Республики Узбекистан в сфере международного частного права.

Ключевые слова: цифровые активы, блокчейн, международное частное право, коллизионное право, *lex digitalis*, *lex rei sitae*, смарт-контракт, принципы УНИДРУА, применимое право, децентрализация

LEX DIGITALIS AS A COLLISION PRINCIPLE FOR REGULATING DIGITAL ASSETS

Ergasheva Shokhista Uktam kizi,

Basic Doctoral Student at Tashkent State University of Law

Abstract. This article analyzes the conflict-of-law issues arising in the context of the cross-border circulation of digital assets. The decentralized nature of blockchain technology, the absence of traditional territorial ties for digital assets, and their circulation in a virtual environment limit the effectiveness of the classical principle of the law of the situs – *lex rei sitae*. The author comparatively analyzes the applicability of existing connecting factors in private international law – the law of the location of property/things (*lex situs*), the law of domicile (*lex domicilii*), the law of the contract (*lex contractus*), and party autonomy – to digital assets. The concept of “*lex digitalis*” is theoretically substantiated as a novel conflict-of-law principle in regulating digital assets. This concept is interpreted as a functional connecting factor that takes into account the transnational regulatory environment shaped by blockchain protocol rules, smart contract architecture, network governance, and digital platforms. Furthermore, modern models for determining the applicable law for digital assets are analyzed based on the UNIDROIT Principles on Digital Assets and Private Law, as well as the experiences of the European Union, the United Kingdom, and Singapore. As a result of the research, it is substantiated that classical territorial conflict-of-law approaches are insufficient in the context of a decentralized digital economy, and a multi-factor functional model based on digital law (*lex digitalis*) is proposed for determining the applicable law to digital assets. In conclusion, the author develops scientific and practical recommendations for improving the private international law legislation of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: digital assets, blockchain, private international law, conflict of laws, *lex digitalis*, *lex rei sitae*, smart contract, UNIDROIT principles, applicable law, decentralization

Kirish

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida mulkiy munosabatlarning mohiyatan yangi shakllari vujudga keldi. Kriptovalyutalar, tokenlashtirilgan aktivlar, o'yinlardagi raqamli buyumlar, NFT (almashtirilmaydigan tokenlar – *non-fungible token*) va markazlashtirilmagan moliya (DeFi) protokollari an'anaviy huquqiy kategoriyalar doirasiga sig'maydigan obyektlar sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalqaro xususiy huquq fanida bunday obyektlarga nisbatan qaysi davlat huquqi qo'llanishi kerakligi masalasi – ya'ni kollizion muammo – dolzarb nazariy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda. An'anaviy kollizion tamoyillar mol-mulkka nisbatan mulk joylashgan joy qonuni (*lex rei sitae*), shartnomaviy munosabatlarga nisbatan shartnoma tuzilgan joy qonuni (*lex loci contractus*) yoki tomonlar tanlagan huquq (*lex voluntatis*) kabi bog'lovchi omillarni qo'llaydi. Biroq raqamli aktivlar hech qaysi aniq geografik hududda joylashmagan, blokcheyn tugunlari bir vaqtning o'zida o'nlab davlatlarda tarqalgan va bitimlar psevdonim ostida amalga oshiriladi. Shu sababli an'anaviy bog'lovchi omillar samaradorligini yo'qotadi. Tomonlar tanlagan huquq (*Lex voluntatis*)ning raqamli aktivlar sohasidagi afzalligi shundaki, u lokalizatsiya muammosidan qochadi – huquq obyektning joylashuviga emas, tomonlarning irodasiga bog'liq. Blokcheyn tarmog'idagi tranzaksiyalar ko'pincha Foydalanish shartlari (*Terms of Service*) yoki Foydalanuvchi bitimi (*User Agreement*) orqali amalga oshiriladi, bunda platforma qo'llanadigan huquq va yurisdiksiyani oldindan belgilab qo'yadi. Masalan, ko'plab yirik kriptovalyuta birjalari Singapur, AQSH yoki Buyuk Britaniya huquqini tanlaydi. Biroq *lex voluntatis* ham raqamli aktivlar sohasida jiddiy cheklovlariga ega. Ashyoviy (*in rem*) huquqiy munosabatlarda tomonlar ixtiyori an'anaviy ravishda cheklangan – ko'pchilik huquq tizimlari ashyoga nisbatan mulkiy huquqlarni belgilashda tomonlarning huquq tanlash erkinligini tan

olmaydi. Agar raqamli aktiv ashyoviy huquq obyektini sifatida kvalifikatsiya qilinsa, *lex voluntatis* o'rniga *lex situs* qo'llanishi kerak bo'ladi. Bundan tashqari, aqlli shartnomalar (*smart contracts*) ko'pincha anonim ishtirokchilar o'rtasida tuziladi va ularda qo'llanadigan huquq haqida hech qanday kelishuv mavjud bo'lmasligi mumkin. Aynan shu kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida huquqiy adabiyotda *lex digitalis* konsepsiyasi shakllana boshlagan. Bu tamoyil raqamli muhitning o'ziga xos qoidalari – ya'ni protokol qoidalari, konsensus mexanizmlari va tarmog'ining texnik standartlari – mustaqil kollizion bog'lanish sifatida tan olinishi kerakligini bildiradi. *Lex digitalis* tarafdorlari raqamli aktivlarning huquqiy rejimini ularni mavjud texnologik muhit qoidalari asosida belgilashni taklif qiladi: masalan, *Ethereum* tarmog'idagi tokenga nisbatan *Ethereum* protokolining qoidalari birlamchi huquqiy ahamiyatga ega bo'ladi.

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli aktivlarning huquqiy maqomi va ular bilan bog'liq kollizion masalalar xorijiy huquqshunoslikda nisbatan yangi, biroq jadal rivojlanayotgan ilmiy yo'nalishlardan biridir. Mazkur yo'nalishdagi tadqiqotlarda, avvalo, raqamli aktivlarning huquqiy tabiati, ularga nisbatan mulkiy huquqlarning vujudga kelishi, ularning o'tkazilishi, saqlanishi va uchinchi shaxslarga nisbatan himoya qilinishi masalalari o'rganilgan. Xususan, De Filippi va Rayt blokcheyn texnologiyasining huquqiy tartibga solinishi masalasini tahlil qilib, blokcheyn tarmoqlarida shakllanadigan qoidalar va texnologik mexanizmlarning davlat huquqiy tizimlari bilan o'zaro munosabatini yoritgan (De Filippi & Wright, 2018). Aynan shu tadqiqotchilar tomonidan *lex cryptographica* tushunchasi ilgari surilgan bo'lib, u kriptografik texnologiyalar va blokcheyn protokollari asosida shakllanadigan transmilliy tartibga solish mexanizmlarini ifodalaydi. Matias Lemanning ishlari esa asosan raqamli aktivlar-

ga nisbatan mulkiy huquqlarni aniqlash va blokcheyn bilan bog'liq nizolarda an'anaviy xususiy huquq institutlarini qo'llash imkoniyatlariga qaratilgan (Lehmann, 2019). U *"Who Owns Bitcoin? Private (International) Law Facing the Blockchain"* asarida bitcoin va boshqa kripto-aktivlar bilan bog'liq nizolarni xalqaro xususiy huquq nuqtayi nazaridan tahlil qilgan. Muallif blokcheyn operatsiyalarini faqat texnologik hodisa sifatida emas, balki mulk huquqi, shartnoma, vorislik, to'lovga qobiliyatsizlik va uchinchi shaxslarning huquqlariga ta'sir qiluvchi murakkab huquqiy munosabat sifatida ko'rib chiqqan. Lemanning yondashuvida asosiy muammo raqamli aktivning jismoniy makonda joylashmaganligi bilan bog'liq: an'anaviy *lex rei sitae* qoidasi moddiy ashyolarga nisbatan samarali bo'lsa-da, markazlashmagan tarmoqda mavjud bo'lgan aktivning "joylashgan o'rni"ni aniqlashda yetarli darajada aniq natija bermaydi. Shu jihatdan Leman raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlashda texnologik tuzilma, nazorat qilish imkoniyati va tegishli huquqiy munosabatlarning xususiyatlarini hisobga olish zarurligini asoslaydi. Endryu Dikinson esa kripto-aktivlar va kollizion huquq o'rtasidagi bog'liqlikni tizimli ravishda tahlil qilib, raqamli aktivlar bilan bog'liq nizolarda yurisdiksiya, qo'llanadigan huquq, mulkiy huquqlarni tan olish va sud qarorlarini ijro etish masalalarini ajratib ko'rsatadi (Dickinson, 2019). Uning yondashuvi raqamli aktivlar bo'yicha nizolarni faqat shartnomaviy munosabatlar doirasida hal etish yetarli emasligini ko'rsatadi. Chunki kripto-aktivlarni o'tkazish bilan bog'liq nizolarda shartnoma taraflari o'rtasidagi munosabatlardan tashqari, aktivga da'vo qiluvchi uchinchi shaxslar, kreditorlar, merosxo'rlar va vositachilarning ham huquqlari yuzaga keladi. Shu sababli Dikinson raqamli aktivlar uchun qo'llanadigan huquqni aniqlashda shartnoma huquqi va mulkiy huquq masalalarini farqlash zarurligini ta'kidlaydi.

Mazkur masala Xususiy huquqni unifikatsiya qilish xalqaro instituti – UNIDROITning Raqamli aktivlar va xususiy huquq bo'yicha tamoyillari (*Principles on Digital Assets and Private Law*) hujjatida yanada aniqroq ifodalangan (UNIDROIT, 2023). Ushbu tamoyillar raqamli aktivlarning huquqiy tabiati, nazorat qilinishi, o'tkazilishi, saqlanishi, ta'minot sifatida ishlatilishi va to'lovga qobiliyatsizlik holatlaridagi huquqiy oqibatlarini tartibga solishga qaratilgan. Hujjat raqamli aktivlarni muayyan davlat huquqida "ashyo", "mulk" yoki boshqa huquqiy kategoriya sifatida tasniflash masalasini milliy qonunchilikka qoldiradi. Shu bilan birga, raqamli aktivlar mulkiy huquqlarning obyekti bo'lishi mumkinligini tan oladi. UNIDROIT tamoyillarining beshinchisi – *Applicable law* raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlash masalasida alohida ahamiyatga ega. Mazkur prinsip an'anaviy kollizion bog'lovchilar – shaxsning yashash joyi, korxonaning joylashgan o'rni yoki aktivning jismoniy joylashuvi – raqamli aktivlarning o'ziga xos xususiyatlari sababli har doim ham samarali emasligini nazarda tutadi. Shu sababli unda, avvalo, raqamli aktivning o'zida ko'rsatilgan huquq, bunday ko'rsatma mavjud bo'lmasa, aktiv qayd etilgan tizimda belgilangan huquq, keyingi bosqichlarda esa boshqa muqobil bog'lovchilar asosida qo'llanadigan huquqni aniqlashga qaratilgan bosqichma-bosqich yondashuv nazarda tutiladi. Bu yondashuv taraflar muxtoriyati va raqamli aktivlar tizimining funksional xususiyatlarini birlashtiradi.

Tadqiqot obyekti – raqamli aktivlar sohasida yuzaga keladigan transmilliy huquqiy munosabatlarni kollizion tartibga solish mexanizmlari, uning predmeti esa *lex digitalis* tamoyilining xalqaro xususiy huquqdagi o'rni, uning nazariy asoslari va O'zbekiston qonunchiligiga implementatsiya qilish imkoniyatlari.

Tadqiqot maqsadi raqamli aktivlar sohasida yangi avtonom kollizion tamoyil sifatida

lex digitalis konsepsiyasini nazariy jihatdan asoslab, uning amaliy qo'llanish mezonlarini ishlab chiqishdir. Ushbu maqsadga erishish uchun to'rtta vazifa belgilangan: birinchisi – an'anaviy kollizion tamoyillarning raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanish cheklovlarini aniqlash, ikkinchisi – rivojlangan davlatlarning raqamli aktivlarni tartibga solish modellarini qiyosiy tahlil qilish, uchinchisi – *lex digitalis* tamoyilining tarkibiy elementlarini shakllantirish, to'rtinchisi O'zbekiston qonunchiligiga tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodlar

Tadqiqotda qiyosiy-huquqiy, tizimli tahlil usulidan foydalanilgan. Maqolada, avvalo, tadqiqot usullari batafsil yoritilgan, so'ngra natijalar keltirilgan, ular muhokama qilingan va yakuniy xulosalar shakllantirilgan. Yevropa Ittifoqi, Buyuk Britaniya va Singapur tajribasi asosida raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlash modellari qiyosiy-huquqiy usullar bilan batafsil o'rganilgan.

Natijalar

Mulk joylashgan joy qonuni – *lex rei sitae* tamoyili moddiy ashyolarning fizik joylashuviga bog'langan bo'lib, raqamli aktivlarga nisbatan uni qo'llash mantiqan imkonsiz. Kriptovalyuta blokcheyn tarmog'ida mavjud bo'lib, bu tarmoqning tugunlari dunyoning turli nuqtalarida joylashgan. Bitkoin tarmog'i hozirda taxminan 15 mingdan ortiq tugunni o'z ichiga oladi va ularning birontasi ham "mulk joylashgan joy" sifatida belgilanishi mumkin emas. Primavera De Filippi bu muammoni quyidagicha ifodalagan: "*Lex rei sitae* tamoyilini qo'llashga urinish raqamli aktivni qaysi serverda saqlanadi deb so'rash bilan teng – bu savol texnik jihatdan ham, huquqiy jihatdan ham ma'nosiz (CoinShares, 2025; De Filippi & Wright, 2018).

Birinci model – taqiqlovchi yondashuv bo'lib, bunga misol sifatida aytish mumkinki, Xitoy, Misr kabi davlatlarda kriptovalyutalar bilan operatsiyalar to'liq yoki qisman ta-

qiqlangan. Bu model kollizion muammolarni hal qilmaydi, balki ulardan qochadi, chunki transmilliy bitimlar qonunsiz deb topiladi (Arner et al., 2019; De Filippi & Wright, 2018).

Ikkinchi model assimilyativ yondashuv bo'lib, AQSH, Buyuk Britaniya va Fransiya kabi davlatlar raqamli aktivlarni mavjud huquqiy kategoriyalarga (qimmatli qog'ozlar, tovarlar, valyuta) kiritish orqali tartibga soladi (Arner et al., 2019). Bu model an'anaviy kollizion normalarni saqlaydi, ammo raqamli aktivlarning o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olmaydi (De Filippi & Wright, 2018).

Uchinchi model – o'ziga xos va alohida, ya'ni *sui generis* yondashuv bo'lib, Lixtenshteyning TVTG qonuni (Blokcheyn/Token va ishonchli texnologiyalar xizmatlari to'g'risidagi qonun) va Shveysariyaning DLT qonuni (Taqsimlangan reyestr texnologiyalari to'g'risidagi federal qonun) raqamli aktivlar uchun alohida huquqiy rejim yaratgan (Arner et al., 2019). Lixtenshteyning "token konteyner modeli" har qanday huquqni tokenlashtirish imkonini beradi va token ustidan huquqlarni aniqlash uchun token qaysi blokcheyn protokolida yaratilganini asos qilib oladi (Nägele & Bont, 2019).

To'rtinchi model – eksperimental (qumdon – *sandbox*) yondashuv bo'lib, Singapur, BAA (Dubay), Qozog'iston (Astana International Financial Centre) kabi davlatlar regulativ qumdon (*sandbox*)lar orqali raqamli aktivlar bozorida nazorat o'rnatgan. Qozog'istonning AIFC doirasidagi tajribasi O'zbekiston uchun alohida qiziqarli, chunki u postsovet huquqiy tizimi sharoitida zamonaviy tartibga solish vositalarini joriy etish imkoniyatini ko'rsatadi.

O'zbekiston hozirgi paytda ikkinchi va to'rtinchi modellar orasida joylashgan. 2018-yilgi Prezident Farmoni kripto-aktivlar muomalasi uchun huquqiy asos yaratgan bo'lsa-da, kollizion masalalar butunlay tartibga solinmagan. O'zbekiston Respublikasi Fu-

qarolik kodeksining 1158–1195-moddalarida xalqaro xususiy huquqqa oid normalar keltirilgan, biroq ularda raqamli aktivlar haqida hech qanday maxsus qoida mavjud emas.

Muhokama

Qiyosiy tahlillardan kelib chiqib, *lex digitalis* tamoyilining beshta tarkibiy elementini muhokama qilsak. Fikrimizcha, ular quyidagi elementlarda namoyon bo'ladi:

Birinchi element – texnologik bog'lovchi omil. An'anaviy geografik bog'lovchi omillar o'rniga raqamli aktivning texnologik xususiyatlari – blokcheyn protokoli turi, konsensus mexanizmi, smart-kontrakt tili qo'llanishi lozim. Masalan, *Ethereum* tarmog'ida yaratilgan ERC-20 token *Ethereum* fondining ro'yxatdan o'tgan joyidagi huquqqa emas, balki *Ethereum* protokolining boshqaruv qoidalariga bog'langan bo'lishi mantiqan to'g'riroq.

Ikkinchi element – funksional tasnif. Raqamli aktivning huquqiy rejimi uning iqtisodiy funksiyasiga qarab aniqlanishi kerak: to'lov vositasi sifatidagi tokenlar (*payment tokens*) valyuta huquqi normalariga, investitsiya tokenlari (*security tokens*) qimmatli qog'ozlar huquqiga, foydalanish tokenlari (*utility tokens*) esa iste'molchilar huquqi normalariga yaqin turadi.

Uchinchi element – markazlashtirilganlik darajasi bo'yicha differentsiatsiya. To'liq markazlashtirilmagan protokollar (masalan, bitcoin) uchun hech qaysi davlat yurisdiksiyasiga bevosita bog'lanish imkoni yo'q, shu sababli xalqaro bitimlar normalariga yondashish maqsadga muvofiq. Qisman markazlashtirilgan platformalar (masalan, "Binance", "Coinbase") uchun esa platforma operatorining ro'yxatdan o'tgan joyidagi huquq subyektlarning asosiy bog'lovchi omili sifatida xizmat qilishi mumkin.

To'rtinchi element – foydalanuvchi himoyasi tamoyili. Har qanday kollizion norma-ni natijasi raqamli aktiv egasining asosiy huquqlarini kafolatlaydigan huquq tizimini tanlashga yo'naltirilishi lozim. Bu element Rim I Reglamentining iste'molchi shartnoma-

laridagi himoya qoidalariga (European Parliament and of the Council, Rome I) o'xshash mexanizmni raqamli muhitda qo'llash g'oyasiga asoslangan.

Beshinchi element – o'zaro tan olish mexanizmi. Turli yurisdiksiyalarda chiqarilgan raqamli aktivlarning huquqiy maqomini o'zaro tan olish uchun xalqaro bitimlar tizimi zarur. Hozirda bunday mexanizm mavjud emas va bu bo'shliq transmilliy bitimlarni murakkablashtiradi.

Yevropa Ittifoqi, Buyuk Britaniya va Singapur tajribasi raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlashda yagona universal model mavjud emasligini ko'rsatadi. Mazkur yurisdiksiyalarda raqamli aktivlarning huquqiy maqomi ularning muomalasi va transchegaraviy nizolarga nisbatan qo'llanadigan huquq turli huquqiy vositalar orqali tartibga solinmoqda. Ushbu tajribalarni shartli ravishda regulativ-institutsional model, *common law* asosidagi funksional model va markazlashgan litsenziyalash hamda shartnomaviy model sifatida tasniflash mumkin. Yevropa Ittifoqining yondashuvi, avvalo, raqamli aktivlar bozorini yagona regulativ makon doirasida tartibga solishga qaratilgan. Mazkur yo'nalishning asosiy huquqiy manbasi – 2023-yil 31-mayda qabul qilingan MiCA, ya'ni Kripto-aktivlar bozorlari to'g'risidagi reglament (*Markets in Crypto-assets Regulation*) hisoblanadi. Biroq MiCA raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlashga bag'ishlangan to'liq kollizion hujjat emas. U asosan kripto-aktivlar emitentlari, kripto-aktiv xizmatlari provayderlari, bozor ishtirokchilari, iste'molchilarni himoya qilish va prudensial nazorat masalalarini tartibga soladi. Yevropa Ittifoqi modelining muhim jihati shundaki, raqamli aktivlarning barcha turlariga bir xil huquqiy rejim tatbiq etilmaydi. Aktivning huquqiy tabiati, uning moliyaviy vosita sifatidagi xususiyati, elektron pul tokeni yoki aktivga bog'langan token sifatida tasniflanishi qo'llanadigan huquqiy rejimni belgilaydi. Demak, Yevropa Ittifoqida ra-

qamli aktivning texnologik shakli emas, balki uning funksional va iqtisodiy mazmuni huquqiy tartibga solishning boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi. Kollizion nuqtayi nazardan, ushbu yondashuv ikki darajali tuzilishga ega: raqamli aktivning turi va funksiyasini aniqlash; tegishli huquqiy munosabatga nisbatan qo'llanadigan kollizion qoidani belgilash. Masalan, token moliyaviy vosita sifatida tasniflansa, unga nisbatan moliyaviy vositalar, qimmatli qog'ozlar yoki hisob-kitob tizimlariga oid maxsus kollizion qoidalar qo'llanishi mumkin. Aksincha, oddiy kripto-aktiv yoki NFT bo'yicha mulkiy nizo yuzaga kelganda an'anaviy kollizion qoidalar raqamli aktivning nomoddiy va markazlashmagan xususiyatlari sababli yetarli bo'lmasligi mumkin. Shu jihatdan, Yevropa Ittifoqi modeli raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlash masalasini to'liq hal qilmaydi, balki uni aktivning huquqiy tasnifi va tegishli maxsus huquqiy rejimga bog'laydi. Mazkur modelning afzalligi – huquqiy aniqlik va institutsional nazoratni ta'minlashidir. Kamchiligi esa turli toifadagi raqamli aktivlar uchun turli kollizion yondashuvlar yuzaga kelishidir.

Buyuk Britaniya tajribasi Yevropa Ittifoqi modelidan farqli ravishda raqamli aktivlarning huquqiy maqomini mavjud *common law* institutlarini moslashtirish orqali shakllantirishga asoslanadi. Buyuk Britaniya Qonunchilik komissiyasi (*Law Commission*) 2023-yilgi "Digital Assets" hisobotida Angliya va Uels huquq tizimi raqamli aktivlarning yangi turlarini qabul qilish uchun yetarlicha moslashuvchan ekanini qayd etgan. Hisobotda ayrim raqamli aktivlarni shaxsiy mulkning alohida toifasi sifatida tan olish imkoniyati asoslangan. Buyuk Britaniya modelining markaziy elementi – raqamli aktivni uning texnologik nomi bilan emas, balki nazorat qilish, identifikatsiya qilish, eksklyuziv foydalanish va iqtisodiy qiymatga egalik qilish imkoniyati orqali baholashdir. Bunday yondashuv raqamli aktivni moddiy ashyo bilan aynanlashtirmaydi, biroq unga nisbatan mulkiy huquqiy hi-

moyani ta'minlash imkonini beradi. Kollizion huquq nuqtayi nazaridan ushbu model bir necha muhim xulosalarni beradi. Birinchidan, raqamli aktivning jismoniy joylashuvi mavjud bo'lmagani sababli an'anaviy *lex rei sitae* qoidasi har doim ham amaliy jihatdan ishlaymaydi. Ikkinchidan, raqamli aktivga nisbatan huquqni aniqlashda aktiv ustidan nazoratni amalga oshiruvchi shaxs, aktivni saqlovchi vositachi, emitent yoki tegishli platforma bilan bog'liq omillar ahamiyat kasb etadi. Uchinchidan, shartnomaviy munosabatlar va mulkiy munosabatlarni ajratish zarur: taraflar shartnoma uchun muayyan huquqni tanlashi mumkin, biroq bu tanlov har doim ham uchinchi shaxslarning mulkiy huquqlariga avtomatik ravishda tatbiq etilmaydi. Shu sababli Buyuk Britaniya tajribasida raqamli aktivlar bo'yicha kollizion yondashuvni funksional va sud-amaliyotiga asoslangan model deb tavsiflash mumkin. Mazkur modelning afzalligi – *common law*ning moslashuvchanligi va yangi aktiv turlariga nisbatan mavjud huquqiy institutlarni qo'llash imkoniyatidir. Biroq uning kamchiligi – aniq va umumiy kollizion qoidalar yetishmasligi, sudlar tomonidan alohida ishlarning faktik holatlariga qarab turlicha bog'lovchilar tanlanishi ehtimolidir. Buyuk Britaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli aktivlarni mulk sifatida tan olishning o'zi qo'llanadigan huquqni aniqlash muammosini hal qilmaydi. Aksincha, mulkiy maqom tan olinganidan keyin ushbu mulkka nisbatan qaysi davlat huquqi qo'llanishi, uchinchi shaxslarning huquqlari qaysi huquq asosida himoya qilinishi va aktivning transchegaraviy o'tkazilishi qanday huquqiy oqibatlar keltirib chiqarishi masalalari yanada dolzarb bo'ladi.

Singapur tajribasi raqamli aktivlar muomalasini moliyaviy nazorat, litsenziyalash va shartnomaviy tartibga solish mexanizmlari orqali boshqarishga asoslanadi. Singapurda raqamli to'lov tokenlari va kripto-aktivlar bilan bog'liq faoliyat, avvalo, 2019-yilgi "To'lov xizmatlari to'g'risida"gi qonun (*Payment Ser-*

vices Act 2019) hamda moliyaviy xizmatlarni tartibga soluvchi boshqa huquqiy vositalar orqali nazorat qilinadi. Singapur modelida raqamli aktivning huquqiy maqomi uning muomaladagi funksiyasi va xizmat ko'rsatuvchi subyektning huquqiy maqomi bilan chambarchas bog'liq. Bunda quyidagi bog'lovchilar muhim ahamiyat kasb etadi (Republic of Singapore, 2019):

- xizmat ko'rsatuvchi yoki saqlovchi tashkilotning joylashgan o'rne;
- taraflar o'rtasidagi shartnomada tanlangan huquq;
- raqamli aktivni saqlash va boshqarish amalga oshiriladigan platforma;
- emitentning ro'yxatdan o'tgan joyi;
- nizoni ko'rib chiqayotgan sudning kollizion qoidalari.

Singapur sud amaliyotida kripto-aktivlar muayyan sharoitlarda mulkiy himoyaga ega bo'lishi mumkinligi tan olingan. Xususan, *Janesh s/o Rajkumar v Unknown Person* ishida Singapur Oliy sudi NFTga nisbatan mulkiy himoya chorasi – *proprietary injunction* qo'llanishi mumkinligini e'tirof etgan (High Court of the Republic of Singapore, 2022). Shuningdek, *ByBit Fintech Ltd v Ho Kai Xin and others* ishida USDT kripto-aktivlari mulk sifatida ishonch asosida saqlanishi mumkinligi qayd etilgan (High Court of the Republic of Singapore, 2023). Bu esa raqamli aktivlar bo'yicha nizolarni faqat shartnoma yoki qarzdorlik masalasi sifatida emas, balki mulkiy huquq, ishonchli boshqaruv, saqlash, aktivlarni kuzatib borish va qaytarish (*tracing*) hamda ta'minot huquqlari bilan bog'liq nizo sifatida ko'rish imkonini beradi. Shu bilan birga, Singapur yondashuvida shartnomaviy huquq muhim o'rin tutadi. Agar raqamli aktiv birja, kastodial yoki boshqa xizmat ko'rsatuvchi orqali saqlansa, taraflar o'rtasidagi shartnomada qo'llanadigan huquq ko'rsatilgan bo'lishi mumkin. Bunday huquq odatda shartnomaviy munosabatlarni tartibga soladi. Biroq uning uchinchi shaxslarning mulkiy huquqlariga, bankrot-

lik jarayoniga yoki boshqa kreditorlarning manfaatlariga tatbiq etilishi alohida kollizion tahlilni talab qiladi. Shuning uchun Singapur modelini shartnomaviy va institutsional bog'lovchilarni birlashtiruvchi model sifatida tavsiflash mumkin. Ushbu modelning kuchli tomoni – bozor ishtirokchilarining huquqiy maqomini aniqlash, litsenziyalash va nazorat qilishning nisbatan aniq tizimga ega ekanidir. Biroq raqamli aktivning o'zi markazlashmagan tarmoqda mavjud bo'lsa, xizmat ko'rsatuvchi tashkilotning joylashgan o'rne aktivning mulkiy "situs"i bilan aynan bir xil bo'lmasligi mumkin.

Fridrix Karl fon Savin'ining klassik ta'limotiga ko'ra, har bir huquqiy munosabat o'z tabiatiga ko'ra biror hududga "tegishli" bo'ladi va shu hududning huquqi qo'llanadi (Savigny, 1849). Raqamli aktivlar ushbu paradigmani tubdan o'zgartirib yuboradi, chunki ular hech qaysi hududga "tegishli" emas. Shu bilan birga, Savin'i nazariyasining mohiyati – munosabatning tabiatiga eng mos huquqni aniqlash – raqamli muhitda ham o'z kuchini saqlaydi. *Lex digitalis* aynan shu mantiqiy asosga tayangan holda geografik bog'lovchi omilni texnologik bog'lovchi omil bilan almashtiradi.

Rossiya Federatsiyasining 2020-yilgi "Raqamli moliyaviy aktivlar to'g'risida"gi qonuni raqamli aktivlarni "raqamli huquqlar" sifatida belgilab, ularni mavjud fuqarolik huquqi doirasiga kiritgan (Russian Federation, 2020). Biroq bu qonun kollizion masalalarni hal qilmaydi – raqamli huquqlarning transmilliylik xususiyati va ularga qo'llanadigan huquqni aniqlash tartibi ochiq qolgan. Rossiya Fuqarolik kodeksi-ning 1205-moddasi mol-mulk huquqlariga *lex rei sitae* tamoyilini qo'llashni nazarda tutadi, raqamli aktivlar esa bu tamoyilga sig'maydi. Bu Rossiya modeli cheklanganligining dalili bo'lib, assimilyativ yondashuvning kamchiliklarini yaqqol namoyon etadi (Nersesyants, 2012). Rossiya Federatsiyasining 2020-yilda qabul qilingan "Raqamli

moliyaviy aktivlar to'g'risida"gi Qonuni esa boshqacha yondashuv tanlagan: unda raqamli moliyaviy aktiv majburiyat huquqi sifatida belgilangan, ya'ni u ashyo emas, balki raqamli ko'rinishdagi huquqiy da'vodir (Russian Federation, 2020). Bu kvalifikatsiya to'g'ridan to'g'ri kollizion normalarni tanlashga ta'sir qiladi: agar raqamli aktiv ashyo bo'lsa, *lex situs* qo'llanadi, agar majburiyat bo'lsa, *lex voluntatis* yoki *lex loci contractus* afzal ko'riladi.

Germaniya qonunchiligi yana uchinchi yo'lni tanlagan – 2021-yildan beri kuchga kirgan qoidalar kriptovalyutalarga nisbatan "Registriertes Wertpapier" (ro'yxatga olingan qimmatli qog'oz) kategoriyasini qo'llab, ularni moliyaviy instrumentlar huquqi doirasida tartibga solmoqda (Germany, 2021). Bu yondashuv ashyoviy huquq va majburiyat huquqi o'rtasidagi an'anaviy chegarani chetlab o'tib, maxsus tartibga solish rejimini yaratadi. Shu tariqa raqamli aktivlarning kvalifikatsiyasi muammosi kollizion normalar tanlashda birlamchi to'siq bo'lib qolmoqda: qaysi davlat o'z kvalifikatsiyasini qo'llasa, turli kollizion tamoyillar ishga tushadi va bu yurisdiksiyalara-raro muvofiqlikni buzadi.

Lixtenshteynning TVTG (2019) qonuni taqdim etgan "token konteyner modeli" *lex digitalis* konsepsiyasiga eng yaqin turuvchi qonunchilik tajribasi hisoblanadi. Ushbu modelda token – huquqlarni o'zida mujassamlashtirgan raqamli konteyner bo'lib, konteyner va undagi huquq alohida tahlil qilinadi. Token ustidagi huquqlar blokcheyn protokoli qoidalari bilan, tokendagi huquqlar esa an'anaviy kollizion normalar bilan tartibga solinadi. Bu ikki darajali yondashuv *lex digitalis* tamoyilining amaliy modeli sifatida qabul qilinishi mumkin. Shveysariyaning DLT qonuni boshqa yo'lni tanlagan – taqsimlangan reyestruga asoslangan qimmatli qog'ozlar (DLT-Effekten) kategoriyasini yaratib, ularga mol-mulk huquqi normalarini qo'llagan. Biroq Shveysariya ham transmilliylik masalada aniq kollizion normani taklif qilmagan – bu

bo'shliq hatto ilg'or qonunchilik tizimlarida ham mavjud ekanini tasdiqlaydi (Switzerland, 2021).

Raqamli aktivlarga nisbatan avtonomiya berish, ularni milliy huquq tizimlaridan "mustaqil" deb tan olish – ba'zi davlatlar uchun qabul qilish qiyin bo'lgan konsepsiya. Xitoyning kriptovalyutalarni to'liq taqiqlash siyosati buning misoli bo'lib, u raqamli aktivlar ustidan davlat nazoratini saqlab qolish maqsadidan kelib chiqadi. Biroq bu cheklolarga qaramasdan *lex digitalis* tamoyilining zaruriyati ortib bormoqda. Svaygerts va Kyots qiyosiy huquq metodologiyasiga ko'ra, turli huquq tizimlarining bir xil muammoga turlicha yondashishi qiyosiy tahlil orqali optimal yechim topish imkonini beradi (Zweigert & Kötz, 1998). Raqamli aktivlar sohasida davlatlarning turli tajribalari (prohibitiv, assimilyativ, *sui generis*, *sandbox*) aynan shu qiyosiy tahlil uchun boy material taqdim etadi va *lex digitalis* tamoyili bu tajribalarning eng samarali elementlarini birlashtiruvchi konsepsiya sifatida shakllana oladi.

O'zbekiston qonunchiligida raqamli aktivlar to'g'ridan to'g'ri Fuqarolik kodeksining ashyoviy huquq bo'limida tartibga solinmaydi. Fuqarolik kodeksining 81-moddasida fuqarolik huquqlari obyektlari ro'yxatida raqamli aktivlar alohida kategoriya sifatida ko'rsatilmagan (Republic of Uzbekistan, 1996). Ammo kriptovalyutalar bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi qoidalar Prezident farmonlari va hukumat qarorlari darajasida mavjud bo'lib, ular asosan raqamli aktivlarni mulk sifatida emas, balki almashuv vositasi va investitsiya obyekti sifatida ko'rib chiqadi.

Bitkoin yoki *Ethereum* tarmog'idagi token minglab tugunlarda (*nodes*) bir vaqtning o'zida mavjud bo'lib, ularning har biri turli davlatlar hududida joylashgan. Ba'zi huquqshunoslar raqamli aktiv egasining yashash joyi (*domicile*) yoki server joylashuvi asosida *lex situs*ni sun'iy ravishda aniqlashni taklif qilishgan. Xususan, Yevropa Ittifoqi doirasida

raqamli aktivning joylashuvini operatorning ro'yxatdan o'tgan joyi orqali belgilash g'oyasi ilgari surilgan (European Parliament, & Council of the European Union, 2023). Ammo bu yondashuv ikki jihatdan tanqidga uchraydi: birinchidan, markazlashmagan (*decentralized*) tizimlarda operator mavjud emas yoki anonim, ikkinchidan, eganing yashash joyini mezon sifatida qabul qilish *lex situs* tamoyilining asl mohiyatidan – ya'ni obyektning o'zi bilan bog'liq obyektiv aloqadan uzoqlashish demakdir. Shunga qaramay, *lex situs* tamoyilini butunlay rad etish ham to'g'ri emas. Markazlashgan raqamli aktivlar, ya'ni ma'lum bir operator yoki birja tomonidan boshqariladigan tokenlar uchun operator joylashgan joy huquqini qo'llash amaliy jihatdan maqbul yechim bo'lishi mumkin. O'zbekiston hududida faoliyat yurituvchi litsenziyalangan kriptovalyuta birjalari misolida ularning platforma orqali muomalaga chiqariladigan raqamli aktivlari O'zbekiston huquqiga bo'ysunishi mantiqan asoslanadi.

Lex voluntatis tamoyili, ya'ni tomonlarning shartnomaviy munosabatlarga qo'llanadigan huquqni mustaqil tanlash huquqi, zamonaviy xalqaro xususiy huquqning markaziy tamoyillaridan biri sifatida O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1189-moddasida ham mustahkamlangandir (Republic of Uzbekistan, 1996). Raqamli aktivlar bilan bog'liq shartnomaviy munosabatlarda – masalan, kriptovalyutani sotish, token almashtirish yoki aqlli shartnoma orqali xizmat ko'rsatish hollarida tomonlar qo'llanadigan huquqni o'zlari belgilashlari mumkin. UNIDROIT tamoyillari ham shartnoma erkinligini xalqaro tijorat munosabatlarining asosiy tamoyil sifatida tan oladi (UNIDROIT, 2023). Bu g'oya *lex mercatoria* – savdo odatlari qonuni bilan o'xshashlikka ega. Xuddi *lex mercatoria* davlatlar huquqidan mustaqil ravishda xalqaro savdo odatlari asosida shakllangani kabi *lex digitalis* ham raqamli hamjamiyatning o'z-o'zini tartibga solish qoidalari asosida shakllanmoqda. Svay-

gerts va Kyots ham qiyosiy huquq bo'yicha asarlarida har bir huquqiy tizimning o'ziga xos "uslub" (*style*) borligini ta'kidlashgan – *lex digitalis* esa raqamli muhitning huquqiy uslubini ifodalaydi (Zweigert & Kötz, 1998). Biroq raqamli muhit huquqi (*lex digitalis*)ga qo'yiladigan eng jiddiy e'tiroz uning davlat suverenitetini chetlab o'tishidir. Davlat hokimiyatining huquqni yaratish va qo'llash monopoliyasi xalqaro xususiy huquqning asosi bo'lib, raqamli muhit qoidalarini davlat huquqi bilan tenglashtiradigan yondashuv bu asosni zaiflashtirib, huquqiy noaniqlikni oshirishi mumkin. Raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlash masalasida Matias Leman, Endryu Dikinson va Fransisko Garsimartin (*Francisco Garcimartín*)ning yondashuvlari alohida ilmiy ahamiyatga ega. Ularning qarashlari raqamli aktivlarning transchegaraviy muomalasida an'anaviy kollizion mezonlarni qo'llash imkoniyatlari va ularni takomillashtirish zarurati bilan bog'liq. Leman raqamli aktivlar uchun qo'llanadigan huquqni aniqlashda davlatlar qonunchiligi va xalqaro yondashuvlar o'rtasidagi farqlarni tahlil qilib, yagona kollizion qoida ishlab chiqish zarurligini asoslaydi (Lehmann, 2019). Uning yondashuvida asosiy e'tibor raqamli aktivlarning huquqiy joylashuvini aniqlash va turli davlatlarda qo'llanadigan mezonlarni uyg'unlashtirishga qaratilgan. Muallif ushbu yondashuvning xalqaro huquqiy aniqlik va kollizion normalarni unifikatsiya qilishga qaratilgan jihatini ma'qullaydi. Biroq raqamli aktivlarning barcha turlari uchun yagona mezon yetarli bo'lishi mumkin, degan xulosani ehtiyotkorlik bilan baholaydi, chunki aktivlarning texnologik va huquqiy xususiyatlari turlicha. Dikinson esa raqamli aktivlarning kollizion-huquqiy maqomini aniqlashda ularning ashyoviy huquqiy xususiyatlari va an'anaviy kollizion qoidalar bilan munosabatlarga e'tibor qaratadi (Dickinson, 2019). Uning yondashuvida raqamli aktivlarning joylashuvini aniqlash masalasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu masala raqamli aktivlar bilan

bog'liq mulkiy nizolarda qo'llanadigan huquqni belgilashga ta'sir qiladi. Fikrimizcha, Dikinsonning raqamli aktivlarni mulkiy huquq nuqtayi nazaridan tahlil qilish yondashuvi maqbul usul, biroq raqamli aktivlarning markazlashmagan tabiati sababli an'anaviy *lex rei sitae* mezonini bevosita qo'llash har doim ham yetarli emas.

Garsimartin Alferez va Sanchez Fernandez raqamli aktivlar bilan bog'liq kollizion masalalarni xalqaro xususiy huquq doirasida tahlil qilib, taqsimlangan reyestr texnologiyasining markazlashmagan va hududiy jihatdan chegaralanmagan tabiati sababli an'anaviy kollizion mezonlar har doim ham samarali ishlamasligini ta'kidlaydi (Garcimartín Alférez & Sánchez Fernández, 2020). Fikrimizcha, ushbu yondashuvning raqamli aktivlarni xalqaro xususiy huquqning umumiy prinsiplari bilan bog'lashga qaratilgan nazariya to'g'ri yondashuv, biroq raqamli aktivlarning o'ziga xos texnologik xususiyatlari sababli an'anaviy kollizion mezonlarni to'liq va o'zgartirmasdan qo'llashning o'zi yetarli bo'lmaydi. Shunday qilib, bizningcha, Lemanning kollizion normalarni unifikatsiya qilishga qaratilgan yondashuvini, Dikinsonning raqamli aktivlarning mulkiy xususiyatlarini hisobga olishga qaratilgan pozitsiyasini hamda Garsimartinning xalqaro xususiy huquqning umumiy tizimi bilan bog'lashga qaratilgan yondashuvini to'g'ri yondashuv deb hisoblash mumkin. Shu bilan birga, mazkur yondashuvlarni raqamli aktivlarning markazlashmagan tabiati, ularning an'anaviy hududiy bog'liqlikka ega emasligi va transchegaraviy muomalasi bilan bog'liq xususiyatlar nuqtayi nazaridan takomillashtirish zarur. Shu asosda tadqiqotda raqamli aktivlar uchun an'anaviy *lex rei sitae* tamoyilini bevosita qo'llashdan ko'ra, ularning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oluvchi kollizion mezonlarni ishlab chiqish taklif etiladi. Demak, vositachining joylashgan o'rne barcha raqamli aktivlar uchun universal kollizion bog'lovchi bo'la olmaydi.

Ushbu tajribalar asosida raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlashning uchta asosiy tendensiyasini ajratish mumkin. Birinchi tendensiya – an'anaviy *lex rei sitae* qoidasining cheklanganligi. Raqamli aktivlar jismoniy makonda joylashmagani sababli ularning joylashgan o'rnini server, foydalanuvchi yoki tarmoq tuguni orqali aniqlash har doim ham asosli natija bermaydi. UNIDROIT tamoyillarining rasmiy sharhida ham raqamli aktivlar nomoddiy bo'lgani va jismoniy joy (*situs*)ga ega emasligi sababli shaxs, ofis, faoliyat yoki aktivning joylashuvi kabi odatiy bog'lovchilar ko'p hollarda foydali emasligi qayd etilgan.

Ikkinchi tendensiya – taraflar muxtoriyatining kengayishi. Raqamli aktivning o'zida yoki u qayd etilgan tizimda qo'llanadigan huquqni ko'rsatish imkoniyati huquqiy aniqlikni oshiradi. UNIDROITning 5-tamoyili ham qo'llanadigan huquqni aniqlashda raqamli aktivning o'zida ko'rsatilgan huquqqa, bunday ko'rsatma bo'lmasa, aktiv qayd etilgan tizimda ko'rsatilgan huquqqa ustuvorlik beradi.

Uchinchi tendensiya – subsidiar bog'lovchilarning ko'p bosqichli tizimini shakllantirish. Agar aktiv yoki tizim qo'llanadigan huquqni ko'rsatmagan bo'lsa, emitentning statut joylashgan o'rni, kastodial yoki platformaning joylashgan o'rni, undan keyin esa forum davlatining kollizion qoidalari qo'llanishi mumkin. Bunday *waterfall* yondashuv raqamli aktivlar uchun huquqni aniqlashda bosqichma-bosqich mexanizmni taklif etadi. Matias Leman ham raqamli aktivlarga oid milliy va xalqaro qoidalarni qiyosiy tahlil qilib, turli davlatlarda turlicha bog'lovchilar shakllanayotganini va bu holat xalqaro savdoda yangi huquqiy tafovutlarni yuzaga keltirayotganini ta'kidlaydi (Lehmann, 2019).

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston uchun raqamli aktivlarga nisbatan qo'llanadigan huquqni aniqlashda faqat bit-ta bog'lovchiga, xususan, aktiv egasining yashash joyi yoki platformaning joylashgan

o'rniga tayanish yetarli emas. Fikrimizcha, eng maqbul yondashuv – turli modellarni birlashtiruvchi ko'p bosqichli kollizion mexanizmini shakllantirishdir. Bunday mexanizm quyidagi ketma-ketlikni nazarda tutishi mumkin:

- raqamli aktivning o'zida qo'llanadigan huquq aniq va ommaviy tarzda ko'rsatilgan bo'lsa, ushbu huquqni qo'llash;

- bunday ko'rsatma mavjud bo'lmasa, aktiv qayd etilgan platforma, protokol yoki tizimda belgilangan huquqni qo'llash;

- aktivning aniqlanadigan emitenti mavjud bo'lsa, emitentning statut joylashgan o'rni huquqini qo'llash;

- kastodial yoki markazlashgan xizmat ko'rsatuvchi mavjud bo'lsa, shartnomaviy va mulkiy masalalarni ajratgan holda uning faoliyati bilan eng yaqin bog'liq huquqni hisobga olish;

- yuqoridagi bog'lovchilar mavjud bo'lmasa, forum davlatining kollizion qoidalari asosida huquqni aniqlash. Mazkur yondashuvni *lex digitalis* konsepsiyasining normativ modeli sifatida taklif qilish mumkin. Bunda *lex digitalis* an'anaviy kollizion qoidalarni to'liq inkor etuvchi tamoyil emas, balki raqamli aktivlarning nomoddiyligi, markazlashmaganligi, nazoratga asoslanganligi va transchegaraviy muomalasini hisobga oluvchi maxsus kollizion yondashuv sifatida shakllanadi. U taraflar muxtoriyati, raqamli tizimda huquqni ko'rsatish, emitent yoki vositachining joylashgan o'rni va subsidiar forum qoidalarini yagona bosqichli tizimga birlashtiradi. Bunday model O'zbekiston qonunchiligida raqamli aktivlarga oid kollizion normalarni ishlab chiqishda, xususan, Fuqarolik kodeksining xalqaro xususiyl huquqqa oid qoidalarini takomillashtirishda ilmiy-nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Amaliy qo'llanish imkoniyati jihatidan eng samarali yondashuv gibrid model bo'lishi mumkin. Xususan, Gaaga Xalqaro xususiyl huquq konferensiyasi 2019-yildagi hisobotida raqamli aktivlar uchun yagona kollizion

tamoyil o'rniga iyerarxik tizim taklif etilgan (HCCH, 2019): dastlab tomonlar ixtiyori (*lex voluntatis*), undan keyin platforma yoki tizim huquqi, so'ngra eng yaqin aloqa (*closest connection*) tamoyiliga asoslangan davlat huquqi. Bu yondashuv A. Saidov (2006) tomonidan ilgari surilgan qiyosiy huquqshunoslikning funksional metodiga mos keladi – har bir muammoga formal emas, balki funksional jihatdan eng samarali yechimni izlash kerak. Xalqaro muvofiqlik mezonida *lex digitalis* salohiyatli ustunlikka ega: agar raqamli aktivlar butun dunyoda bir xil texnik qoidalarga muvofiq ishlasa, *lex digitalis* turli yurisdiksiyalarda bir xil natija berishi mumkin. Bu holda *forum shopping* muammosi kamayadi. Biroq bu faqat texnik muvofiqlik bo'lib, huquqiy muvofiqlik uchun davlatlar o'rtasida xalqaro konvensiya yoki model qonun zarur (Garcimartín Alférez & Sánchez Fernández, 2020). O'zbekiston uchun eng maqbul model sifatida bosqichma-bosqich yondashuvni taklif etish mumkin: markazlashgan raqamli aktivlar (birja tokenlari, raqamli banknotlar) uchun operator joylashgan joy huquqi (modifikatsiyalangan *lex situs*), shartnomaviy munosabatlar uchun *lex voluntatis*, markazlashmagan aktivlar uchun esa eng yaqin aloqa tamoyili bilan to'ldirilgan *lex digitalis* elementlari. Bu iyerarxik yondashuv Fuqarolik kodeksining xalqaro xususiyl huquq bo'limiga tegishli o'zgartirish kiritish orqali joriy etilishi mumkin.

Xulosa

Tadqiqotda an'anaviy kollizion tamoyillarni qo'llash cheklovlari aniqlandi. Birinchidan, raqamli aktivlarning hududiy chegaralanmaganligi va markazlashmagan texnologik muhitda mavjudligi *lex rei sitae* kabi an'anaviy bog'lovchilarni qo'llashni murakkablashtiradi. Shu sababli raqamli muhitga mos maxsus kollizion mezonlar zarur. Raqamli aktivlar an'anaviy moddiy ashyolar kabi aniq geografik hududda joylashmaydi, blokcheyn tugunlari esa bir vaqtning o'zida ko'plab davlatlar hududida faoliyat yuritadi. Shu sababli "mulk

joylashgan joy” mezonini texnik jihatdan ham, huquqiy jihatdan ham aniq belgilash qiyin. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, *lex rei sitae* faqat markazlashtirilgan kripto-plattformalar, kastodial hamyon (*custodial wallet*) xizmatlari hamda token emitenti yoki platforma operatori mavjud bo’lgan tizimlarga nisbatan cheklangan darajada qo’llanishi mumkin. Bunday hollarda platforma operatorining ro’yxatdan o’tgan joyi yoki asosiy faoliyat yuritish markazi asosiy bog’lovchi omil sifatida xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, *lex voluntatis* tamoyili raqamli aktivlar bilan bog’liq shartnomaviy munosabatlarda o’zining fundamental ahamiyatini saqlab qolishi aniqlandi. Ayniqsa, token sotib olish va sotish shartnomalari, kripto-birja xizmatlari, *custody* va *staking* xizmatlari hamda smart-kontrakt asosidagi markazlashgan platforma munosabatlarida ushbu tamoyil samarali qo’llanishi mumkin.

Biroq tadqiqot shuni ko’rsatdiki, uning qo’llanishi anonim yoki psevdonim tranzaksiyalar, emitenti mavjud bo’lmagan markazlashmagan protokollar, ashyoviy-huquqiy talablar hamda uchinchi shaxslar manfaatlariga daxldor nizolarda sezilarli darajada cheklanadi. Shunga qaramay, xalqaro xususiy huquqning zamonaviy rivojlanish tendensiyalaridan kelib chiqib, tomonlar ixtiyori kollizion bog’lovchi omillar tizimida ustuvor o’rinni saqlab qolishi lozim.

Ikkinchidan, rivojlangan davlatlar tajribasi tahlili raqamli aktivlarni tartibga solishda yagona model mavjud emasligini, biroq texnologik neytrallik va maxsus huquqiy rejim yaratish yondashuvlari ustuvorligini ko’rsatdi. Mazkur tajribadan O’zbekiston qonunchiligini takomillashtirishda foydalanish mumkin. Shuningdek, Yevropa Ittifoqining barcha a’zo davlatlari uchun yagona qoidalarini belgilovchi MiCA YI reglamenti kabi O’zbekiston Respublikasining MDH doirasida raqamli aktivlarning huquqiy maqomini o’zaro tan olish to’g’risidagi ko’p taraflama bitim tashabbusini ilgari surish lozim.

Uchinchidan, *lex digitalis* tamoyilining asosiy elementlari sifatida texnologik neytrallik, funksional ekvivalentlik, huquqiy aniqlik va raqamli aktivlarning transchegaraviy xususiyatlarini hisobga olish belgilandi.

To’rtinchidan, O’zbekiston qonunchiligini takomillashtirish uchun Fuqarolik kodeksiga raqamli aktivlar ustidagi huquqlarga nisbatan qo’llanadigan huquqni belgilovchi maxsus kollizion norma kiritish taklif etildi. Unda texnologik protokol, emitentning ro’yxatdan o’tgan joyi, platforma operatorining asosiy faoliyat joyi va foydalanuvchining doimiy yashash joyini subsidiar bog’lovchi omillar sifatida belgilash maqsadga muvofiq.

Tadqiqot natijalari asosida O’zbekiston Respublikasi qonunchiligini takomillashtirish bo’yicha bir qator amaliy takliflar ishlab chiqildi. Jumladan, O’zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining xalqaro xususiy huquqqa oid bo’limiga yangi modda kiritilishi lozim bo’lib, unda raqamli aktivlar ustidagi huquqlarga nisbatan qo’llanadigan huquqni aniqlash tartibi belgilanishi kerak. Xususan, O’zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining xalqaro xususiy huquqqa oid bo’limiga “1195¹-modda – Raqamli aktivlar ustidagi huquqlarga nisbatan qo’llanadigan huquq” nomli maxsus normani kiritish taklif etiladi. Ushbu moddaning tahriri quyidagicha berilishi maqsadga muvofiq:

“Raqamli aktivlar ustidagi huquqlarga nisbatan, avvalo, ushbu aktiv yaratilgan yoki faoliyat yuritishini ta’minlaydigan protokolga nisbatan qo’llanadigan huquq tatbiq etiladi. Agar bunday huquqni aniqlashning imkoni bo’lmasa, raqamli aktivning emitenti ro’yxatdan o’tgan joyning huquqi, emitent mavjud bo’lmagan taqdirda esa platforma operatorining asosiy faoliyat yuritish joyi huquqi qo’llanadi. Mazkur bog’lovchi omillarni aniqlashning imkoni bo’lmagan hollarda foydalanuvchining doimiy yashash joyi huquqi qo’llanadi”.

Mazkur norma raqamli aktivlarga nisbatan qo’llanadigan huquqni aniqlashda texno-

logik bog'lovchi omil, emitentning ro'yxatdan o'tgan joyi, platforma operatorining asosiy faoliyat yuritish joyi hamda foydalanuvchining doimiy yashash joyi mezonlarini subsidiar tartibda qo'llashni nazarda tutadi.

UNIDROIT tamoyillariga muvofiq, raqamli aktivlar alohida huquqiy obyekt sifatida tan olinishi lozim. O'ziga xos jihatlaridan kelib chiqqan holda milliy qonunchilikda raqamli aktivlarni *sui generis* obyekt, ya'ni alohida huquqiy obyekt sifatida belgilab, unga egalik qilish mulk huquqi asosida amalga oshirilishi, ya'ni ular fuqarolik huquqi obyektlari ichiga kirishini belgilash taklif etiladi. Shuningdek, Fuqarolik kodeksining 81-moddasini quyidagicha tahrir qilish taklif etiladi:

“Fuqarolik huquqlarining obyektlariga ashyolar, shu jumladan, pul va qimmatli qog'ozlar, boshqa buyumlar, mol-mulk, shu jumladan, mulkiy huquqlar, raqamli aktivlar, ishlar va xizmatlar, ixtirolar, sanoat namunalari, fan, adabiyot, san'at asarlari va intellektual faoliyatning boshqa natijalari, shuningdek, shaxsiy nomulkiy huquqlar va boshqa moddiy hamda nomoddiy boyliklar kiradi”.

Ushbu norma transchegaraviy munosabatlarda huquqiy aniqlikni ta'minlaydi. Raqamli aktivlarni fuqarolik huquqlari obyektlari tizimiga alohida element sifatida kiritish ularning huquqiy tabiatini aniqlash-tirish va huquqni qo'llash amaliyotida noaniqliklarni bartaraf etishga xizmat qiladi.

REFERENCES

- Arner, D. W., Buckley, R. P., Didenko, A. N., Park, C.-Y., Pashoska, E., Zetzsche, D. A., & Zhao, B. (2019). *Distributed ledger technology and digital assets: Policy and regulatory challenges in Asia*. In *Cryptoassets: Legal, regulatory, and monetary perspectives* (pp. 69–82). Oxford University Press.
- CoinShares. (2025). *Bitcoin nodes around the world: A look at their distribution & impact*. CoinShares Insights. <https://coinshares.com/corp/insights/knowledge/bitcoin-nodes-around-the-world-a-look-at-their-distribution-impact>
- De Filippi, P., & Wright, A. (2018). *Blockchain and the law: The rule of code*. Harvard University Press. <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674241596/>
- Dickinson, A. (2019). Cryptocurrencies and the conflict of laws. In D. Fox & S. Green (Eds.), *Cryptocurrencies in public and private law* (pp. 93–138). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/law/9780198826385.003.0005>
- European Parliament, & Council of the European Union. (2008). *Regulation (EC) No 593/2008 of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I)*. Official Journal of the European Union, L 177, 6–16. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008R0593>
- European Parliament, & Council of the European Union. (2023). *Regulation (EU) 2023/1114 of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937*. Official Journal of the European Union, L 150, 40–205. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>
- Garcimartín Alférez, F. J., & Sánchez Fernández, S. (2020). Is private international law tech-proof? Conflict of laws and FinTech: Selected issues. In T. John, R. Gulati, & B. Köhler (Eds.), *The Elgar companion to the Hague Conference on Private International Law* (pp. 406–415). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788976503.00048>
- Germany. (2021). *Gesetz über elektronische Wertpapiere (eWpG)* [Electronic Securities Act]. Bundesgesetzblatt I, p. 1423. Laws on the Internet. <https://www.gesetze-im-internet.de/ewpg/>
- HCCH. (2019). *Developments in relation to the use of fintech, including distributed ledger technology*,

and private international law. HCCH News Archive. <https://www.hcch.net/en/news-archive/details/?varevent=719>

High Court of the Republic of Singapore. (2022). *Janesh s/o Rajkumar v. Unknown Person (SGHC 264)*. eLitigation. https://www.elitigation.sg/gd/s/2022_SGHC_264

High Court of the Republic of Singapore. (2023). *ByBit Fintech Ltd v. Xin (SGHC 199)*. eLitigation. https://www.elitigation.sg/gd/s/2023_SGHC_199

Lehmann, M. (2019). Who owns Bitcoin? Private law facing the blockchain. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology*, 21(1), 93–136. <https://scholarship.law.umn.edu/mjlst/vol21/iss1/4/>

Liechtenstein. (2019). *Token and Trustworthy Technology Service Providers Act (TVTG)*. Liechtenstein Law Gazette. <https://www.gesetze.li/konso/2019301000>

Nägele, T., & Bont, P. (2019). Tokenized structures and assets in Liechtenstein law. *Trusts & Trustees*, 25(6), 633–638. <https://doi.org/10.1093/tandt/ttz037>

Nersesyants, V. S. (2012). *Obshchaya teoriya prava i gosudarstva* [General theory of law and state]. Norma.

Republic of Kazakhstan. (2015). *Constitutional Statute of the Republic of Kazakhstan on Astana International Financial Centre (No. 438-V)*. Adilet. <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1500000438>

Republic of Singapore. (2019). *Payment Services Act 2019 (Act No. 2 of 2019)*. Singapore Statutes Online. <https://sso.agc.gov.sg/Act/PSA2019>

Republic of Uzbekistan. (1996) *Civil Code of the Republic of Uzbekistan*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/-111189?ONDATE2=25.10.2023&action=compare>

Republic of Uzbekistan. (2022, January 28). *On the Development Strategy of the New Uzbekistan for 2022–2026 (Decree No. DP-60)*. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/5841063>

Russian Federation. (2020). *On digital financial assets, digital currency and the introduction of amendments and separate legislative acts of the Russian Federation (Federal Law No. 259-FL)*. Publication.pravo.gov.ru. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202007310056>

Saidov, A. X. (2006). *Qiyosiy huquqshunoslik* [Comparative jurisprudence]. Adolat.

Savigny, F. C. von. (1849). *System des heutigen römischen Rechts* [System of modern Roman law] (Vol. 8). Veit und Comp. Internet Archive.

Switzerland. (2021). *Bundesgesetz vom 25. September 2020 zur Anpassung des Bundesrechts an Entwicklungen der Technik verteilter elektronischer Register (DLT-Gesetz)* [Federal Act on the Adaptation of Federal Law to Developments in Distributed Ledger Technology]. AS 2021 33. Fedlex. <https://www.fedlex.admin.ch/eli/oc/2021/33/de>

UNIDROIT. (2023). *UNIDROIT principles on digital assets and private law*. International Institute for the Unification of Private Law. <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2024/01/Principles-on-Digital-Assets-and-Private-Law-linked-1.pdf>

Zetsche, D. A., Buckley, R. P., & Arner, D. W. (2018). The distributed liability of distributed ledgers: Legal risks of blockchain. *University of Illinois Law Review*, (4), 1361–1406.

Zweigert, K., & Kötz, H. (1998). *Introduction to comparative law* (3rd ed., T. Weir, Trans.). Clarendon Press.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2026-yil 3-son

VOLUME 10 / ISSUE 3 / 2026

DOI: [HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.103](https://dx.doi.org/10.51788/TSUL.ROLS.103)